

L. Fuchs: New Kreuterbuch, 1543, Von Wermüt.

Von Wermüt. Das erst Capitel.

Namen. (A)

ermüt, oder Weremüt, würdt dip kraut von unsern Teütschen geheysen darumb, das seer bitter ist, und derhalben freud und müt weret und vertreibt. In Griechischer unnd Lateinischer spraach würdt es genent Absinthium, welcher nammen biß auff den heutigen tag in den Apotecken bliben ist.

Geslecht.

Des Wermüts find mann dreierley geslecht, wie das Dioscorides und Galenus klârlîch anzeygen. Das erst nent man Rômisch, oder

Van alsem. Dat eerste kapittel. (**Artemisia absinthium, tweede is Sisymbrium sophia.**)

Namen.

Alsem of weermoed wordt dit kruid van onze Duitsers geheten daarom dat het zeer bitter is en derhalve vreugde en moed weert en verdriift. In Griekse en Latijnse spraak wordt het genoemd Absinthium welke naam het tot op de huidige dag in de apotheken gebleven is.

Geslacht.

gemeyn Wermüt. Das ander geschlecht würt zu Latein Seriphium genent, auff Teütsch aber Welsamen. Das dritt würt im Latein genent Santonicum, darumb das es gern wechst bey den völkern in Franckreich so Santones geheysen werden. Daher kompts das etlich auß mißverstandt diß wortts, seinen samen, der in der artzney seer gebraucht würt, Sanctum, das ist, heylig nennen. Wiewol so sie demselbigen disen nammen geben um seiner grossen krafft willen, die er in tödtung der würm so imm leib wachsen erzeygt, seind sie darumb (B) nit zustraffen. In den Apotecken würt gedachter same genennet, Semen lumbricorum, das ist, wurmsame.

Gestalt.

Der gemeyn Wermüt ist eyn kraut mit vilen zincken und ästen, an welchen seind äschenfarbe bletter, vilfeltig zerspalten, und goltgeele blümen, runder same, welcher als die kleinen treublin zûsamen getrungen ist. Das ander gslecht Seriphium genent, hat zarte zincken und ästlin, der kleinen Staubwurtz nit unânlich, und bringt vil kleines samens, darzu auch ist es bitter und eines starcken geruchs. Und wiewol diß kraut fürnemlich an dem meer wechst, und in Teütschen landen nit gefunden würt, doch mögen wir Teütschen wol und recht dafür gebrauchen das kraut so man Welsamen nennet, dann es der krafft, auch zum teyl der gestalt nach, dem rechten Seriphio gantz gleich ist. Santonicum ist dem gemeynen Wermüt an der gestalt nit ungleich, doch an samen nit so reich, noch am geschmack so bitter.

Statt irer wachung.

(C) Wermüt wechst gern an gebawten, birgigen, und steynigen orten. Das aller beste aber und fürtrefflichst, wechst in Ponto, Cappadocia, und auff dem berg Taurus genent. Welsamen ist an etlichen orten Teütschlandß gantz gemeyn, dann es wechst an den wegen, mauren, und zeünen. Santonicum in Franckreich, wie oben angezeygt ist.

Die zeit.

Im Heümonat bringt Wermüt blümen und samen.

Die natur und complexion.

Van de alsem vindt men drie geslachten zoals dat Dioscorides en Galenus duidelijk aantonen. De eerste noemt men Roomse of gewone alsem. Dat andere geslacht wordt in Latijn Seriphium genoemd, (Seriphidium maritimum) op Duits echter Waalse zaden. Dat derde wordt in Latijn genoemd Santonicum, (Artemisia santonica) daarom dat het graag groeit bij de volkeren in Frankrijk zo Santones geheten worden. Vandaar komt het dat ettelijke uit misverstand dit woord en zijn zaden die in de artsenij zeer gebruikt worden Sanctum, dat is heilig noemen. Hoewel zo diezelfde deze naam geven vanwege zijn grote kracht die het in doden der wormen zo in lijf groeien toont zijn ze daarom niet te straffen. In de apotheken wordt gedacht zaad genoemd Semen lumbricorum, dat is wormzaad.

Gestalte.

De gewone alsem is een kruid met vele scheuten en takken waaraan zijn askleurige bladeren, veelvuldige gespleten en goudgele bloemen, rond zaden welke als de kleine druifjes tezamen gedrongen zijn. Dat andere geslacht, Seriphium genoemd, heeft zachte scheuten en takjes, dat kleine staafkruid niet ongelijk en brengt veel klein zaad, daartoe ook is het bitter en een sterke reuk. En hoewel dit kruid voornamelijk aan de zee groeit en in Duitse landen niet gevonden wordt toch mogen wij Duitsers goed en recht daarvoor gebruiken dat kruid zo men Waalse zaden noemt, dan het de kracht en ook voor een deel naar de gestalte de echte Seriphio gans gelijk is. Santonicum is de gewone alsem aan de gestalte niet ongelijk, doch aan zaden niet zo rijk, noch aan smaak zo bitter.

Hun groeiplaats.

Alsem groeit graag aan gebouwde, bergachtige en steenachtige oorden. Dat allerbeste echter en voortreffelijkste groeit in Pontus, Cappadocië en op de berg Taurus genoemd. Waalse zaden is aan ettelijke oorden Duitsland gans algemeen, dan het groeit aan de wegen, muren en tuinen. Santonicum in Frankrijk zoals boven aangetoond is.

Der gemeyn Wermût ist im ersten grad warm, und im dritten trucken. Der safft aber ist vil hitziger dann das kraut. Diß erst geschlecht ist bitter, scharpff, und zeucht zûsamen. Das ander aber ist vil hitziger dann das erst. Das dritt macht subtil und dünne, wermet, und dôtret minder dann das ander geschlecht.

Die krafft und wûrckung.

Wermût hitziget, zeucht zûsamen, ist bitter, scharpff oder râp, seubert, sterckt [36] (D) unnd trûcknet auß. Derhalben treibt er auß durch den stûlgang unnd harn, die gallen so sich in dem magen, oder desselbigen schlundt, auch in den adern gesamlet hat. So man Wermût nüchter jnnimbt, fürkommet man die trunckenheyt, und würt einer denselbigen tag nit voller weins. Wermût mit Seselsamen getruncken, vertreibt die winde und blâste im bauch, auch weetagen des magens, dergleichen den unwillen, und das grawen. Wermût in wasser gesotten, oder geweycht, unnd darvon getruncken alle tag biß in die viij lot, nimbt hinweg die geelsucht. So er aber mit hönig würt getruncken, oder an den heimlichen orten zû sich gethan, bringt er den frawen jhre kranckheyt. Mit essig getruncken, ist er gût für die giftige schwammen. Mit wein aber ist er krefftig wider das giff des wutzerlings, spinnen, und anderer giftigen thier. So man denselbigen mit hönig anstreicht, ist er nützlich den duncklen augen, und vertreibt darinnen das undergerunnen blût. Wermût gesotten, und alßdan den dampff darvon in den mund glassen, lindert das zanwee, und weetagen der oren. Wermût mit süessem wein gesotten, und übergestrichen, benimbt den schmerzen der augen. Wermût mit rosenôl vermengt und übergelegt, ist dem magen seer dienstlich und nützlich. Mit feigen, salpeter, und radten meel vermischet und übergeslagen, kompt er (E) den wassersüchtigen, und miltsüchtigen zûhilff. Wann Wermût in die gewandt kasten unnd truchen gelegt wûrdt, bewaret er die kleyder vor den schaben. Mit ôl angestrichen, vertreibt er die schnacken, und mucken. Wann man wasser darinne Wermût gesotten oder geweychet ist in die dinten geüpt, so zerfressen die meüß die bûchstaben nit. Solche krafft und tugent hat auch sein safft. Doch sol derselbig nit in den leib genommen werden, dann er

De tijd.

In juli brengt alsem bloemen en zaden.

De natuur en samengesteldheid.

De gewone alsem is in eerste graad warm en in de derde droog. Dat sap echter is veel heter dan dat kruid. Dit eerste geslacht is bitter, scherp en trekt tezamen. Dat andere echter is veel heter dan dat eerste. Dat derde maakt subtiel en dun, warmt en droogt minder dan dat andere geslacht.

De kracht en werking.

Alsem verhit, trekt tezamen, is bitter, scherp of zuur, zuivert, versterkt [36] en droogt uit. Derhalve drijft het uit door de stoelgang en plas de gal zo zich in de maag of diens mond, ook in de aderen verzameld heeft. Zo men alsem nuchter inneemt voorkomt men de dronkenschap en wordt een diezelfde dag niet vol wijn. Alsem met Seseli zaden gedronken verdrijft de winden en opblazen in buik, ook pijnen van de maag, dergelijke de onwil en dat gruwen. Alsem in water gekookt of geweekt en daarvan gedronken alle dagen tot in de 8 lot neemt weg de geelzucht. Zo het echter met honing wordt gedronken of aan de heimelijke oorden tot zich gedaan brengt het de vrouwen hun ziekte. Met azijn gedronken is het goed voor de giftige zwammen. Met wijn echter is het krachtig tegen dat gif der scheerling, spinnen, en andere giftige dieren. Zo men diezelfde met honing aanstrijkt is het nuttig de donkere ogen en verdrijft daarin dat onderhuids gestolde bloed. Alsem gekookt en alsdan de damp daarvan in de mond gelaten verzacht de tandpijn en pijnen der oren. Alsem met zoete wijn gekookt en overgestreken beneemt de smarten der ogen. Alsem met rozenolie vermengt en opgelegd is de maag zeer dienstig en nuttig. Met vijgen, salpeter en Agrostemma meel vermengt en omgeslagen komt het de waterzuchtige en miltzuchtige te hulp. Wanneer alsem in de klerenkasten en kisten gelegd wordt bewaart het de kleren voor de motten. Met olie aangestroken verdrijft het de vliegen en muggen. Wanneer men water waarin alsem gekookt of geweekt is in de tinten giet dan bevreten de muizen de boeken niet. Zulke kracht en deugd heeft ook zijn sap. Doch zal datzelfde niet in de lijf genomen worden dan

schadet dem magen, und bringet mit sich das hauptwee. Seriphium allein, oder mit reiß gesotten, und mit hönig jngenommen, tödtet die würm des bauchs, und lindert den stülgang. Solche tugent hat er auch, so er mit süessem wein würt jngenommen. Santonicum hatt gleiche krafft dem Seriphio, aber es ist am allerbreüchlichsten wider die würm, mit hönig jngenommen, oder mit einem andern süessen tranck. (Wermüt wein) Der Wermütwein bekompt treffenlich wol dem magen, dann er stercket seine dewung, macht auch lust zů essen. Bringt den frawen jhre blôdigkeyt. Ist gůt den lebersüchtigen und geelsüchtigen, auch den so würm haben.	het schaadt de maag en brengt met zich de hoofdpijn. Seriphium alleen of met rijst gekookt en met honing ingenomen doot de wormen van de buik en verzacht de stoelgang. Zulke deugd heeft het ook zo het met zoete wijn wordt ingenomen. Santonicum heeft gelijke kracht met de Seriphio, echter het is het aller gebruikelijkste tegen de wormen, met honing ingenomen of met een andere zoete drank. (Alsem wijn) De alsemwijn bekomt voortreffelijk goed de maag, dan het versterkt zijn verduwen en maakt ook lust tot eten. Brengt de vrouwen hun bloederigheid. Is goed de leverzieke en geelzuchtige, ook die zo wormen hebben.
--	--

Dodonaeus;

Van Alsem kap. II.

Het geslacht of verschil.

Van alsem zijn er drie geslachten waarvan de eerste onze gewone alsem is, de tweede is de zeealsem en de derde de alsem van Santonie die men Roomse alsem noemt. Die zijn niet alleen door verandering van plaats waar ze meestal groeien maar ook van vorm verschillend.

Vorm.

Absinthium of alsem.

Seriphium of zeealsem.

(*Artemisia absinthium*, *Seriphidium maritimum*)

Van Alsem.

1 Alsem heeft askleurige en zeer gekloven bladeren die bitter van smaak zijn. Zijn steel is houtachtig en een zeven cm of meer hoog die met veel aangroeiende takjes en zijscheuten bezet is. Daaraan groeien kleine gele knopjes. Als die vergaan en rijp worden vind je er kleine zaadjes in die op de zaden van reinvaren lijken, maar veel kleiner zijn. Zijn wortel is houtachtig en met veel aanhangende worteltjes bezet. Van dit geslacht wordt in sommige kruidliefhebbers hoven noch een ander geslacht gevonden dat men *Absinthium ponticum* noemt. Die lijkt op onze gewone alsem, maar zijn bladeren zijn meer gesneden en niet zo bitter als diegene die hier te lande geplant en gezaaid wordt.

2 Het tweede geslacht van alsem, zeealsem, is ook wit en askleurig van kleur. Het heeft veel wittere bladeren die op de gewone alsemladeren lijken maar ze zijn veel kleiner, zachter, witter en kleiner gesneden. Het draagt veel knopachtige bloemen en zaad naast zijn stelen, net als de voor vermelde alsem. Het groeit gewoonlijk vijf en veertig cm hoog of hoger. De plant is sterk van geur en zoutig met een vreemde, bittere smaak. De zeealsem wordt op zijn natuurlijke grond gevonden want als het in de hoven en in het land waar zoet water is geplant wordt verandert de smaak en natuur zeer. Dat gebeurt ook meer met andere kruiden en vooral diegene in zoute gronden groeien en die van hun natuurlijke groeiplaats naar elders verplant zijn.

Santonicum, Roomse alsem.

(*Artemisia santonica*)

3 De Roomse alsem is de voor vermelde alsems gelijk, maar lager en kleiner. Zijn bladeren zijn ook

kleiner, zachter en niet zo wit, maar vrij groen hoewel het toch ook wat askleurig lijkt. Deze heeft ook (als het bloemen voortbrengt) ronde en gele, kleine knopjes waar de bloemen en zaad in komen. De wortel is vezelachtig, kruipt en laat overal veel nieuwe scheuten uitschieten.

Plaats.

Alsem groeit graag in steen- en bergachtige, ruwe, droge en ongebouwde plaatsen. Het wordt hier te lande op veel plaatsen gevonden. Zeealsem groeit in zoute gronden en op plaatsen die bij de zee liggen. Het wordt op talloze plaatsen van Zeeland overvloedig gevonden, zo ook in Vlaanderen langs de zee kant en in sommige plaatsen van Brabant als bij Bergen etc.

Roomse alsem groeit in veel plaatsen van Frankrijk en vooral (zoals Dioscorides schrijft) die bij de bergen die bij Italië gelegen zijn en ook in sommige plaatsen van Duitsland bij de bergen en zandachtige heerstraten. Hier te lande wordt het in de hoven geplant.

Tijd.

Alle alsems bloeien in juli en in augustus. Kort daar na is het zaad klaar om verzameld te worden.

Naam.

De gewone alsem wordt in Grieks Absinthion genoemd en Bathij Picron of Baris Picron vanwege haar bittere smaak. In Latijn Absinthium en die naam heeft het in apotheken behouden. Bij Apuleius heet het Absinthium rusticum. In Hoogduits Warmut en Werommout of acker Werommout, dat is akker- of veld alsem. In Frans aluyne.

De zeealsem heet in Grieks Absinthion thalassion en Seriphon. In Latijn Seriphium en Absinthium marinum. In de apotheken is het onbekend hoewel het zaad van deze alsem daar dagelijks verkocht wordt onder de naam van zeewaarzaad, (var. cina) dat in de apotheken Semen sanctum, Semen lumbricorum en ook door sommige (die denken dat dit het zaad van Roomse alsem is) Santonicum genoemd wordt. Het derde geslacht wordt in Grieks Sandonicon en in Latijn Santonicum genoemd. Het heeft die naam van een natie van een volk in Frankrijk waar deze alsem overvloedig groeit en het eerst door de Romeinen gevonden is. In onze taal wordt het roomse alsem genoemd en dat omdat het een vreemd kruid dat in deze landen niet gewoon is want vrijwel alle vreemde kruiden worden hier te lande door de gewone man roomse kruiden genoemd, ja, al kwamen ze ook uit Noorwegen dat ver van Rome is.

Natuur.

De gewone alsem is warm in de eerste graad en droog in de derde. Van smaak bitter, scherp en tezamen trekkend en daarom jaagt het af, zuivert, versterkt, verwarmt en verdroogt.

Zeealsem is warm in de tweede graad en droog in de derde en fijn van substantie.

De Roomse is in het midden tussen die beiden alsems, heter dan de gewone maar niet zo heet als de zeealsem, ook maakt het fijn, maar niet zo zeer als de zeealsem.

Kracht en Werking.

Alsem is een zeer goede en excellente medicijn voor diegenen die in hun maag pijn hebben en verladen zijn met hete galachtige, gele vochtigheid want het laat die vochtigheden eensdeels met de toiletgang en eensdeels met de urine lossen en afgaan. Daarboven versterkt het de maag. Maar voor de magen die met koude vochtigheden en fluimen beladen zijn en voor diegene waar de longen en borst daarmee verstopt zijn is het niet goed als Galenus schrijft.

Zo doet ook de alsem met de galachtige vochtigheden die met de toiletgang en water afgaan die in de aderen en lever verzameld en opgesloten zijn. Daardoor geneest het de geelzucht als het in water gekookt of geweekt is en alle dagen gedronken wordt.

Als je alsem 's morgens nuchter inneemt bewaart en beschermt het tegen dronkenschap.

Als het met zaad van seseli of met anijszaad gedronken wordt verdrijft het de winden en opblazingen van de buik, de smart, walging en opwerping van de maag.

Alsem die je met azijn drinkt is goed voor diegene die van de giftige kampernoelie ziek zijn en als je het met wijn drinkt is het goed tegen vergiftigingen vooral die van scheerlink en tegen de beten en steken van spinnen en ander venijnig gedierte.

Alsem dat met honing vermengd is en op de ogen gestreken wordt is goed voor het slecht zien en tegen de blauwe ogen. Als het met zoete wijn als bastaard of dergelijke gekookt en daarmee de ogen bestreken wordt neemt het de pijn en smart van de ogen weg.

Alsem die met vijgen, salpeter en met meel van dravik tezamen gemengd is komt diegene te hulp die water laden en ziek van de milt zijn als je het op de buik of op de zijde legt.

Alsem die in de kleerkasten gelegd wordt beschermt de kleren zodat er geen motten of schieters in komen, als het met olie ergens aangestreven wordt verdrijft het de vliegen, neefjes en muggen.

Het water waar alsem in gekookt of geweekt is en waarvan een inkt gemaakt wordt beschermt het geschrift zodat het door de muizen niet opgegeten wordt.

Van alsem wordt ook wijn gemaakt die men alsemwijn noemt die tot alle de voorgeschreven gebreken zeer goed is.

2 Zeealsem die met rijst of enige ander eten of alleen of met honing ingenomen wordt doodt en drijft af alle wormen, hetzij lange, brede, of andere, daarbij maakt het ook een zachte en dunne toiletgang, hetzelfde doet het ook als het aan de buitenkant van het lichaam op de buik of navel gelegd wordt en is daar krachtiger en sterker van werking in dan enige andere alsem maar is meer hinderlijk en minder goed voor de maag. Het zaad van de zeealsem, dat men zeewaarzaad noemt, (zoals voor gezegd is) is ook een zeer goede medicijn tegen alle vormen en soorten van wormen die binnen in het menselijk lichaam groeien. De ossen, schapen en andere vee die zeealsem eten worden daar zeer vet van (zoals Dioscorides schrijft)

3 Roomse alsem is de zeealsem van werking gelijk, maar niet zo sterk en niet zo krachtig.

Te verkiezen.

Voor het gebruik in de medicijnen is het eerste geslacht van alsem het beste en voor de maag het meest goede. Hiervan groeit de beste en excellenste in Ponto, in Cappadocië en op de berg Taurus zoals Dioscorides en Galenus die in Rome waren en verbleven geschreven hebben. Hier te lande houden wij voor de beste onze gewone alsem en vooral die in het wild groeit die wij beter achten dan de vreemde alsem die hier van zaad gewonnen wordt want hier te lande verliezen ze veel van hun kracht en dan zijn ze ook niet zo bitter en daarom niet zo goed als onze alsem.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>